

Studia i Materiały. *Miscellanea Oeconomicae*
Rok 19, Nr 1/2015
Wydział Zarządzania i Administracji
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

**Globalizacja i regionalizacja we współczesnym świecie
– doświadczenia i wyzwania**

Remigiusz Gawlik¹

ZASTOSOWANIE JAKOŚCIOWYCH METOD BADAWCZYCH W NAUKACH EKONOMICZNYCH – MOŻLIWOŚCI I PERSPEKTYWY W WARUNKACH GLOBALIZACJI I REGIONALIZACJI GOSPODARKI ŚWIATOWEJ I EUROPEJSKIEJ²

Wprowadzenie

Prezentowany artykuł ma na celu przybliżenie możliwości i perspektyw zastosowania jakościowej metodologii badawczej w naukach ekonomicznych. Główna hipoteza badawcza zakłada, że *interdyscyplinarny i wielokryterialny charakter procesów decyzyjnych z obszaru zjawisk ekonomicznych wymaga włączenia do analizy czynników o charakterze jakościowym*. Dlatego konieczne jest znalezienie, bądź opracowanie metod badawczych, które pozwalają na ujęcie w analizie ekonomicznej czynników jakościowych. Takie podejście wydaje się uzasadnione w związku z jakościowym charakterem determinant wielu zjawisk zachodzących w gospodarkach światowych. Przykładem mogą tutaj być procesy globalizacji i regionalizacji obserwowane w świecie w ciągu ostatnich trzech dekad, szczególnie widoczne w obszarze europejskiej integracji gospodarczej. Metodyka badań obejmie przegląd aktualnej literatury zagadnienia oraz analizę przydatności zastosowania wspomnianej grupy metod do realizacji celów badawczych nauki ekonomicznej. Oczekiwanym wynikiem badań jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy dostępne metody pozwalają na zastosowanie analizy jakościowej do naukowego

¹ Dr Remigiusz Gawlik, adiunkt, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

² Artykuł został opracowany w ramach projektu zatytułowanego „*The Application of Analytic Hierarchy Process for Analyzing Material and Non-material Determinants of Life Quality of Young Europeans*”, sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/D/HS4/04070.

opisu procesów ekonomicznych. Jednocześnie podjęta zostanie próba rozpoznania, które z nich najlepiej nadają się do opisu złożonego charakteru rzeczywistości, w której jednocześnie zachodzą pozornie przeciwstawne procesy globalizacji i regionalizacji.

1. Istota budowy modeli ekonomicznych

Od początków swojego istnienia nauka ekonomii skupia się głównie na analizie twardych, mierzalnych danych. Następnie na ich podstawie formułowane są modele o naturze ilościowej. Jakkolwiek uzasadnione obiektywnym charakterem danych ilościowych, umożliwiającym ich wykorzystanie na przykład dla celów porównawczych, to tradycyjne podejście zostawia stosunkowo mało miejsca na interpretację zjawisk mniej wyrazistych, jednak przecież obecnych, a przez to wpływających na procesy decyzyjne. Dzidowski twierdzi, że *„obiektywność badań ilościowych jest często złudna, bądź pozorna, [zaś] podstawową wadą powszechnie stosowanych metod ilościowych jest bowiem ich konfirmacyjne nastawienie do materiału badawczego, wynikające z przeświadczenia o konieczności kontroli wybranych zmiennych i reprezentatywnego doboru próby, umożliwiającego uogólnienie wyników na całą populację”*³.

Dodatkowo, pomimo wielu prób do dziś jednoznacznie nie udowodniono roli racjonalności, jako kluczowej determinanty procesów decyzyjnych będących udziałem jednostek. Dla porządku należy dodać, że nie podlega dyskusji przydatność podejścia ilościowego, bazującego na analizie danych liczbowych (analizie kosztowej, rachunku zysków i strat, ewaluacji ryzyka, itp.) wszędzie tam, gdzie jedynym, a przynajmniej kluczowym faktorem jest wynik finansowy – czyli w organizacjach gospodarczych.

Trudno jednak nie zauważyć, że w ostatnich latach odchodzi się od dogmatycznego podejścia klasycznych ekonomistów, zakładających, że konsumenci w swoich decyzjach kierują się wyłącznie racjonalnością, jednocześnie zwiększając swoją satysfakcję, przez zwiększanie ilości i różnorodności konsumowanych dóbr, a co za tym idzie, ze wzrostu poziomu swoich dochodów. Już Pigou pisał, że *„w jasny sposób można odczuć, że zmiany ekonomicznego dobrobytu indukują zmiany dobrobytu społecznego – w tym samym kierunku, a nawet być może w tym samym stopniu”*⁴. Tymczasem w świetle obecnych badań to stwierdzenie stanowi typowy przykład sytuacji, w której analiza ilościowa, jakkolwiek tworzy pewien obraz rzeczywistości, nie oddaje jej w pełni, bądź wręcz ją wypacza. Włączenie czynników jakościowych pozwoliłoby poszerzyć analizę o większą liczbę kryteriów wyboru i uzależnić ją od przykładowo takich determinant, jak ilość wolnego czasu, jego jakość, zdrowie, edukacja, czy relacje międzyludzkie. Helliwell, Layard i Sachs zauważają, że dzisiaj *„rośnie zrozumienie faktu, że potrzebujemy*

³ A. Dzidowski, *Metody jakościowe w zarządzaniu wiedzą i ocenie kapitału intelektualnego*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 262, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2012, s. 97.

⁴ A.C. Pigou, *The economics of welfare* (4th ed.), Macmillan & Co, London 1932, s. 3.

bardzo odmiennego modelu ludzkości, w którym jesteśmy skomplikowaną współzależnością emocji i racjonalnego myślenia, nieświadomego i świadomego podejmowania decyzji, „szybkiego” i „wolnego” myślenia”⁵. Rosnące zainteresowanie badaczy podejściem behawioralnym, czy ekonomią szczęścia zdaje się potwierdzać tę tezę.

Ekonomiczne studia nad szczęściem budzą wiele kontrowersji, jednak rośnie liczba naukowców, którzy uważają, że mierzenie poziomu szczęścia w społeczeństwie powinno być jednym z czynników branych pod uwagę przy szacowaniu ogólnego poziomu dobrobytu danego kraju. Graham zauważa, że „*ekonomia szczęścia nie uzurpuje sobie prawa do zastąpienia miar dobrobytu opartych na przychodach, ma ona na celu poszerzenie spektrum jego wyznaczników*”⁶. Warto dodać, że szczęście jest czynnikiem o charakterze wybitnie jakościowym, co więcej odczuwanie jego poziomu będzie mocno subiektywne i zindywidualizowane. Tym samym stopień odczuwania szczęścia staje się praktycznie niemożliwy do zbadania za pomocą narzędzi ilościowych.

Tymczasem nauka ekonomii oczekuje i wymaga miar i modeli, które można w łatwy sposób weryfikować empirycznie i stosować do celów porównawczych. Jakie warunki muszą jednak zostać spełnione, by dany model uznać za opisujący rzeczywistość w odpowiednim stopniu? Zdaniem autora powinien on ujmować w analizie nie tylko łatwo mierzalne czynniki ilościowe, ale również te trudniej uchwytnie – jakościowe.

Powyższa koncepcja nie jest szczególnie nowatorska. W swoim przełomowym artykule, będącym reakcją na koncepcję hierarchii potrzeb opracowanej przez Masłowa, Alderfer⁷ proponuje teorię ERG, według której człowiek w swoich procesach decyzyjnych może się kierować kilkoma kategoriami pojęciowymi jednocześnie. Podstawowe kategorie wyróżnione przez tego autora to:

- egzystencja (z ang. {E}xistence), czyli konieczność zapewnienia sobie podstawowych fizjologicznych i materialnych warunków życia, jak również bezpieczeństwa;
- relacyjność (z ang. {R}elatedness) – odpowiada potrzebie pozostawania w relacji z innymi ludźmi, zarówno na poziomie prywatnym, jak i zawodowym;
- rozwój (z ang. {G}rowth), czyli chęć rozwijania własnej osobowości w kierunku bycia kreatywnym, produktywnym i społecznie potrzebnym.

Polemizując z Masłowem Alderfer stwierdza, że aby poruszać się między wymienionymi kategoriami, niekoniecznie musi być spełniony warunek całkowitego zaspokojenia potrzeb leżących niżej w hierarchii. Jednostka, będąca jednocześnie decydem może dokonywać wyborów z kilku obszarów pojęciowych jednocze-

⁵ J. Helliwell, R. Layard, J. Sachs (eds.), *United Nations' World Happiness Report 2013*, 2013, s. 5, http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2014/02/WorldHappinessReport2013_online.pdf. (20.08.2014).

⁶ C. Graham, *Happiness around the World: the paradox of happy peasants and miserable millionaires*. Oxford University Press, Oxford 2009, s. 8.

⁷ C.P. Alderfer, *An Empirical Test of a New Theory of Human Needs*, *Organizational Behaviour and Human Performance*, Vol. 4, Iss. 2, 1969. s. 142-175.

śnie. Przykładowo, walcząc o swoje potrzeby egzystencjonalne (jedzenie, ciepło, bezpieczeństwo i inne), może ona jednocześnie dbać o stronę relacyjną (przyjaźnie), jak również wykonywać prace potrzebne społecznie (działanie na rzecz ogółu). Jako jeden z pierwszych, zwraca on też uwagę na fakt subiektywności wyborów dokonywanych przez jednostki, czemu poświęca stosunkowo dużo miejsca w swojej pracy z 1972 roku. Rys. 1 pokazuje związek pomiędzy piramidą hierarchii potrzeb Maslow'a i teorią ERG Alderfera.

Rysunek 1. Teoria ERG, a hierarchia potrzeb wg Maslow'a.

Źródło: opracowanie własne na podstawie C.P. Alderfer, *An Empirical...*, *op.cit.* oraz A.H. Maslow, *A theory of human motivation*. *Psychological Review*, Vol. 50(4), 1943. s. 370-396.

Okazuje się jednak, że sygnały o potencjalnej przydatności instrumentarium jakościowego do badań ekonomicznych pojawiły się na długo przed popularyzacją badań nad ekonomią szczęścia, czy jakością ludzkiego życia. O niektórych z aspektów podejścia nazwanego w późniejszym okresie metodologią jakościową pisali już Lester⁸, Machlup⁹, Levi-Strauss¹⁰, Friedman¹¹, Livernash¹², Dunlop¹³, Kuhn¹⁴, Galbraith¹⁵, a później Akerlof¹⁶, Stiglitz¹⁷, Fitoussi¹⁸, Sen¹⁹ i inni.

⁸ R.A. Lester, *Shortcomings of Marginal Analysis for Wage Employment Problems*, *American Economic Review*, No 36, 1946, s. 63-82.

⁹ F. Machlup, *Marginal Analysis and Empirical Research*. *American Economic Review*, No 36, 3, 1946, s. 519-554.

¹⁰ C. Lévi-Strauss, *Social structure*. *Anthropology Today*, Kroeber A.L. (ed.), University of Chicago Press, Chicago, IL 1953, s. 524-553.

¹¹ M. Friedman, *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago, IL 1953.

¹² R.E. Livernash, *Job Clusters*. *New Concepts of Wage Determination*, Taylor G.W., Pierson F.C. (eds.), McGraw-Hill, New York, NY 1957, s. 140-160.

¹³ J.T. Dunlop, *Wage Contours*. *New Concepts of Wage Determination*, G.W. Taylor, F.C. Pierson (eds.), McGraw-Hill, New York, NY 1957, s. 127-139; J.T. Dunlop, *Industrial Relations Systems*, Holt, New York, NY 1958.

¹⁴ T. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago, IL 1970.

¹⁵ J.K. Galbraith, *The New Industrial State*, New American Library, New York, NY 1972.

¹⁶ G.A. Akerlof, *Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior*. *The American Economic Review*, 92, 3, 2002, s. 411-433.

Podsumowując można stwierdzić, że to właśnie wielokryterialność procesów decyzyjnych jest kluczem do zrozumienia sensu dobrego modelu ekonomicznego. Mianowicie powinien on opisywać jednocześnie możliwie wiele aspektów otaczającej nas rzeczywistości. To zaś wymaga konieczność znalezienia wskaźników, które pozwolą na antycypowanie niepoliczalnych i trudno mierzalnych determinant procesu decyzyjnego. W dalszej części artykułu dokonany zostanie przegląd literatury ekonomicznej pod kątem istniejących metod badawczych o charakterze jakościowym.

2. Charakterystyka metodologii jakościowej

Na wstępie warto zdefiniować pojęcia metodologii, analizy ilościowej, analizy jakościowej i wskazać na istniejące między nimi podobieństwa i różnice. Adamkiewicz-Drwiłło definiuje pojęcie metodologii na trzy sposoby, jako:

- naukę o zasadach budowania układów rozumowania, na przykład systemów naukowych;
- naukę zawiązaną ze stosowaniem zasad logiki formalnej do konstrukcji oraz wykładu poszczególnych nauk;
- teorię czynności, zwłaszcza umysłowych, polegających na budowaniu nauk, w przeciwieństwie do logiki formalnej jako teorii wynikania²⁰.

Dla potrzeb niniejszego badania najbardziej odpowiednie wydaje się podejście trzecie, przedstawiające metodologię jako teorię czynności zmierzających do nadbudowywania aktualnego stanu wiedzy poprzez poszerzanie go o nowe obserwacje i zjawiska, bądź poprzez zastosowanie nowych kryteriów i metod badawczych do opisu już rozpoznanych zjawisk. W omawianym przypadku będą to próby uszczegółowienia opisu rzeczywistości poprzez zastosowanie analizy jakościowej do badania procesów decyzyjnych z obszaru szeroko pojętej ekonomii.

Adamkiewicz-Drwiłło dzieli problemy naukowe na:

- zagadnienia poznawcze – gdy odpowiedź poszerza wiedzę o rzeczywistości; motywacja do badania tego typu problemów może mieć charakter:
 - eksploracyjny, gdy badacz kieruje się chęcią poznania sensu badanego zjawiska;
 - klasyfikacyjny, gdy celem badacza jest stworzenie typologii, bądź hierarchii badanych zjawisk;
 - eksplikacyjny, gdy badaczowi przyświeca chęć wyjaśnienia analizowanego fenomenu;
- zagadnienia decyzyjne – gdy odpowiedź na postawione pytanie pozwala na podjęcie decyzji skutkującej zmianą rzeczywistości, w której rozpatrywany

¹⁷ J. Stiglitz, *Information and the Change in the Paradigm in Economics*. The American Economic Review, 92, 3, 2002, s. 460-501.

¹⁸ J.E. Stiglitz, A.K. Sen, J-P. Fitoussi (eds.), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, CMEPSP, Paris 2009.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ H.G. Adamkiewicz-Drwiłło, *Współczesna metodologia nauk ekonomicznych*, TNOiK – Dom Organizatora, Toruń 2008, s. 25.

jest dany problem badawczy; można tutaj wyszczególnić następujące podejścia:

- postulacyjne, czyli wskazywanie celu – idealnego stanu rzeczywistości, do osiągnięcia którego ma dążyć proces decyzyjny;
- optymalizacyjne – wskazywanie sposobów polepszenia aktualnego stanu rzeczy, w efekcie podejmowanych decyzji;
- realizacyjne – wskazywanie zasobów, których wykorzystanie usprawni proces decyzyjny oraz zoptymalizuje jego wyniki²¹.

Wydaje się, że włączenie do analizy otoczenia decyzyjnego czynników jakościowych może wzbogacić rozumienie obu typów problemów naukowych. Na większym poziomie szczegółowości można przypuszczać, że analiza jakościowa odnosić się będzie do prawie każdego z wyszczególnionych podejść (eksploracyjne, eksplikacyjne, postulacyjne, optymalizacyjne, realizacyjne). Świadomie pominięto podejście klasyfikacyjne, ponieważ tworzenie hierarchii badanych zjawisk wymagałoby odgórnego wartościowania poszczególnych determinant procesu decyzyjnego. To stoi jednak w sprzeczności z indywidualnym i subiektywnym charakterem indywidualnych systemów wartości. Przykładowo, narzucałoby to wyższość materialnych determinant jakości życia, nad niematerialnymi, bądź odwrotnie, a to przecież każdy decydent musi określić indywidualnie, w zgodzie ze swoimi celami, zasobami i potrzebami.

Próbując zdefiniować pojęcie analizy jakościowej warto odwołać się do antropologicznego rozumienia tego terminu. Strauss i Corbin uważają, że punktem wyjścia do badań jakościowych jest precyzyjne przypisanie znaczenia poszczególnym wyznacznikom (determinantom) każdego z kryteriów oceny obserwowanego procesu²². Miles i Huberman nazywają to kodowaniem języka²³. MacQueen i inni doprecyzowują, że „kody są fundamentami dla teorii lub modelu, na których opierają się argumenty badacza”²⁴.

Interpretując te stwierdzenia dla potrzeb prowadzonych badań autor proponuje następującą metodologię: analiza jakościowa procesów decyzyjnych o implikacjach społeczno-ekonomicznych to podejście badawcze, w którym jakościowe determinanty (wyznaczniki) procesu decyzyjnego obejmują trzyetapową analizę, obejmującą:

- rozpoznanie charakteru poszczególnych determinant (jakościowy, czy ilościowy) oraz wyodrębnienie tych o charakterze jakościowym do dalszej analizy;
- precyzyjne zdefiniowanie każdego wyznacznika o charakterze jakościowym, wraz ze stopniowaniem jego poziomu, bądź intensywności (kodowanie języka);

²¹ *Ibidem*, s. 64-65.

²² A. Strauss, J. Corbin, *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Sage Publications, Newbury Park, CA 1990, s. 57-60.

²³ M.B. Miles, A.M. Huberman, *Qualitative Data Analysis*, 2nd ed., Sage Publications, Thousand Oaks, CA 1994, s. 56.

²⁴ K.M. MacQueen, E. McLellan, K. Kay, B. Milstein, *A Codebook Development for Team-Based Qualitative Analysis*. *Cultural Anthropology*, 10(2), 1998, s. 31.

- ocenę istotności wpływu poszczególnych determinant jakościowych na ostateczny efekt procesu podejmowania decyzji.

Stawiana często w opozycji do powyższej, analiza ilościowa bazuje na ilościowej charakterystyce stanu zjawisk społeczno-ekonomicznych, poszukiwaniach charakteru i siły powiązań między nimi i badaniu dynamiki tychże. Burnewicz wymienia tu takie instrumenty, jak analiza statystyczna, ekonomia matematyczna, matematyka finansowa, instrumenty ekonometryczne (modele, prognozy), analiza ekonomiczna i instrumenty badań marketingowych²⁵. Wspólnym mianownikiem wszystkich powyższych jest liczbowy sposób opisu rzeczywistości, który ma swoje zalety (możliwość bezpośrednich porównań wyników, łatwość interpretacji i weryfikacji badań, wysoka transparentność), ale również wady (przydatne raczej do badania procesów masowych, niż wzorców zachowań jednostek, odchylenia od powszechnej normy traktowane jako mało znaczące, dyskusyjny obiektywizm badań, niska wrażliwość na subiektywne preferencje jednostek, jednostronność analizy).

Paradoksalnie, etap oceny istotności wpływu w analizie jakościowej również jest wyrażany w postaci liczbowej, jednak wiedzie do niego mniej bezpośrednia droga, polegająca na przykład na numerycznej gradacji danego czynnika wpływu, ale w oparciu o subiektywne oceny respondenta. Tymczasem w sytuacji, gdy stale rosnąca liczba badaczy przykłada coraz większą wagę do roli słabych sygnałów i niekoniecznie racjonalnych impulsów w procesach decyzyjnych, ta cecha niekoniecznie musi być równoważna z wyższą jakością finalnej decyzji.

Spójne zestawienie podstawowych charakterystyk metodologii jakościowej i ilościowej, będące zarazem podsumowaniem przemysłań Cook'a i Reichordt'a, proponuje Dżidowski²⁶. Według wspomnianej pary badaczy badania ilościowe są: pozytywistyczne, hipotetyczno-dedukcyjne, częściowe, statyczne, obiektywne, confirmacyjne, zorientowane na cel, nastawione na weryfikację, zaś ich metody zaczerpnięte są z nauk przyrodniczych i oparte na kontroli zmiennych, a nadrzędnym celem badania jest ustalenie faktów i przyczyn zachodzenia badanych zjawisk. Tymczasem badania jakościowe są: fenomenologiczne, indukcyjne, całościowe, dynamiczne, subiektywne, eksploracyjne, nastawione na odkrywanie, zorientowane na proces, słabo kontrolowane, ich celem jest zrozumienie głębokiego sensu zjawisk, a odbywa się to poprzez zastosowanie metod antropologicznych²⁷.

Warto też zwrócić uwagę na rosnącą popularność jakościowo-ilościowych metod badawczych, łączących oba powyższe podejścia w ramach jednego modelu, bądź grupy modeli. Starr zauważa, że „w ostatnich 10-15 latach można było zau-

²⁵ J. Burnewicz, *Metodologia badań ekonomicznych*. Konspekt wykładu dla doktorantów Wydziału Ekonomicznego i Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, 2007, s. 11-12, <https://www.google.pl/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#safe=off&q=burnewicz%20metodologia>, (5.09.2014),

²⁶ A. Dżidowski, *Metody...*, *op.cit.*

²⁷ T.D. Cook, C.S. Reichordt, *Qualitative and quantitative methods in evaluation research*. Sage Publications, Beverly Hills, CA 1979, s. 97-98.

ważyc małą eksplozję zastosowań podejść jakościowych w specyficznych obszarach badań ekonomicznych, włączając w to projekty badawcze oparte na mieszanych metodach badawczych, będących kombinacją podejścia jakościowego i ilościowego. Obszary badawcze, w których rośnie zastosowanie tychże to badania nad: tworzeniem i pomiarem efektów programów socjalnych, szczególnie w grupach społecznych o niższym dochodzie; chęcią ponoszenia kosztów interwencji środowiskowych; ubóstwem i możliwościami tworzonymi przez finansowanie przez Bank Światowy; studiami przypadków dotyczących innowacyjności, działalności badawczo-rozwojowej i transferem technologii; podejściem feministycznym w ekonomii, opartym na doświadczeniach gospodarczych kobiet”²⁸.

W tym mieszanym podejściu istotną różnicą w stosunku do traktowanych odrębnie podejść ilościowego i jakościowego, jest sposób traktowania odchyleń. W pierwszym dotychczas podejmowane były próby wyjaśnienia ich w oparciu o istniejące modele zachowań ekonomicznych, niejako „wpasowania” odstępstw od normy w model. W drugim to właśnie odchylenia wraz z ich subiektywizmem stanowią podstawowy obszar zainteresowań badacza. Podejście mieszane skupia się na ujęciu obydwu w ramach jednego modelu decyzyjnego i poszukiwaniu równowagi pomiędzy nimi. Szerszemu przeglądowi mieszanych jakościowo-ilościowych metod badawczych stosowanych w naukach ekonomicznych poświęcona zostanie osobna publikacja.

3. Analiza możliwości zastosowania metod jakościowych do opisu zjawisk ekonomicznych

Sens stosowania metod jakościowych do badań ekonomicznych według Dzikowskiego wywodzi się z różnic pomiędzy dwoma podstawowymi paradygmataми nauk społecznych: podejściem funkcjonalnym, a interpretatywnym. Według tego autora „badacze działający w paradygmacie funkcjonalnym dążą do zapewnienia obiektywizmu, dystansu i uwolnienia się od wartościowania w celu stworzenia ogólnych normatywów, najczęściej wykorzystując do tego metody ilościowe. Z kolei paradygmat interpretatywny od początku zakłada, że badacz jest stroną w badaniu (interpretującą i nakładającą własne znaczenia), ponadto przyjmując, że tylko członkowie danej społeczności autentycznie rozumieją system, w którym działają. Badania w takim paradygmacie najczęściej wiążą się ze stosowaniem metod jakościowych”²⁹. Ten sam autor zwraca również uwagę na zmiany w otoczeniu społeczno-ekonomicznym, które uzasadniają powrót ekonomistów do metodologii jakościowej: „globalizacja, rosnąca rola społeczeństwa informacyjnego oraz niestabilność warunków rynkowych spowodowały bowiem, że kluczowe czynniki sukcesu przedsiębiorstw stały się coraz bardziej ulotne. O współczesnej pozycji rynkowej decyduje przede wszystkim unikalna kombinacja kapitału ludzkiego, organizacyjnego i relacyjnego. Wzrost strategicznej roli kapitału intelektu-

²⁸ M.A. Starr, *Qualitative and Mixed Methods in Research in Economics. Surprising Growth, Promising Future*. Journal of Economic Surveys (2014) Vol. 28, No. 2, 2014, s. 238.

²⁹ A. Dzikowski, *Metody...*, op.cit., s. 97.

alnego przedsiębiorstwa powoduje z kolei, że zarządzanie przedsiębiorstwem musi uwzględniać różnorodne aspekty społeczne, kulturowe i cywilizacyjne³⁰. Gdyby w powyższym cytacie zamienić słowo „przedsiębiorstw” na „jednostek”, bądź „społeczeństw”, zaś termin „zarządzanie przedsiębiorstwem” na „rozumienie procesów ekonomicznych”, otrzymujemy zdanie uzasadniające przydatność metodologii jakościowej do badań o charakterze społeczno-ekonomicznym.

Podstawowe metody badawcze o charakterze jakościowym to badania etnograficzne (w terenie, w miejscu), nieustrukturyzowane wywiady, długotrwałe obserwacje (w tym obserwacja uczestnicząca), grupy fokusowe, studia przypadków, analiza przeżyć oraz teoria ugruntowana. Każda z nich została szeroko opisana w literaturze, stąd nie będzie omawiana ponownie w tym miejscu. Warto jedynie zwrócić uwagę na fakt, że ostatnia z wymienionych metod – teoria ugruntowana – najlepiej pokazuje różnicę pomiędzy podejściem funkcjonalnym, a interpretatywnym. W tym ostatnim, zamiast zestawu wcześniej opracowanych teorii, które mają następnie zostać sprawdzone w praktyce (w oparciu o metody ilościowe: statystyki, sondaże, ankiety – podejście funkcjonalne), badacz rozpoczyna badanie jako *tabula rasa*. Teoria powstaje na bieżąco, niejako sama, w efekcie prowadzonych obserwacji. Takie ograniczenie prekonceptualizowanych modeli teoretycznych na rzecz obserwacji „tu i teraz” pozostawia przestrzeń na niezaburzone zaobserwowanie i zrozumienie realnej istoty badanych zjawisk, a co za tym idzie – na precyzyjniejsze oddanie ich złożoności, współzależności i rzeczywistej dynamiki.

Aktualnego i możliwie pełnego przeglądu zastosowań metodologii jakościowej do takich obszarów ekonomii jak tworzenie i pomiar efektów programów społecznych, koszty interwencji środowiskowych, ubóstwo, dysproporcje w podziale efektów wzrostu gospodarczego, innowacyjność i działalność badawczo-rozwojowa, transfer technologii, czy aktywność ekonomiczna kobiet dostarcza Starr w swoim opracowaniu z 2014 roku³¹.

Argumentu za stosowaniem metod jakościowych do analizy zjawisk społeczno-ekonomicznych dostarcza również teoria holistyczna, która każe widzieć procesy, jako układy całościowe. Na podstawie wiedzy o poszczególnych elementach procesu nie można orzekać o jego całościowym charakterze, ponieważ w ten sposób pomija się relacje zachodzące pomiędzy jego poszczególnymi elementami. W przypadku metodologii ilościowej, możliwość i prawidłowość uogólniania wyników uzyskanych na próbie reprezentatywnej na całość badanej populacji jest immanentną cechą metody, niepozostawiającą pola do dyskusji. Tymczasem trzeba zauważyć, że właśnie ta cecha stanowi jej prawdopodobnie największe ograniczenie.

Jako kolejny argument za przydatnością podejścia jakościowego w badaniach społeczno-ekonomicznych można uznać przytaczany przez Adamkiewicz-Drwiłło cytat z von Mises’a, który twierdził, że „tworzone równania i zależności funkcyjne muszą być poprzedzone rozważaniami niematematycznymi, ponieważ same równania nie rozszerzają ludzkiej wiedzy na temat zjawisk matematycznych. Ponadto,

³⁰ *Ibidem*, s. 98.

³¹ M.A. Starr, *Qualitative...*, *op.cit.*, s. 244-255.

*kwantyfikacja zdarzeń i budowanie formuł matematycznych, wyrażających prawdziwości w naukach społecznych, dotyczą często uściślenia dość luźnej w rzeczywistości wiedzy potocznej. Okazują się tylko pozornym rozwiązaniem sformułowanych problemów*³².

Podsumowując powyższe rozważania nad trafnością wyboru metodologii jakościowej do ekonomicznych zastosowań badawczych, uzasadnionym zdaje się być postawienie pytania o mierzalność wszystkich wyznaczników jakości ludzkiego życia. Jak w tym aspekcie potraktować realnie podejmowane przez jednostki decyzje, które bazują na nieuświadomionej motywacji? Jak zmierzyć takie przyczyny podjętych decyzji, które decydent rozumie, ale jednocześnie nie umie ich wyrazić? I w końcu jak kwantyfikować te determinanty procesów decyzyjnych, których decydent jest świadomy i umie, ale zarazem nie chce ich wyrazić? Innymi słowy, czy istnieje sposób transpozycji człowieka jako całości, wraz z jego świadomymi i nieświadomymi myślami, uczuciami, fizycznością i relacjami z innymi ludźmi na liczby?

Dla porządku należy również zwrócić uwagę na wady podejścia jakościowego. Należy tutaj wymienić podatność metod jakościowych na odkształcenia pochodzące od samej osoby badacza, który w trakcie procesu badawczego interpretuje własne obserwacje, w dodatku opisywane przez pryzmat własnych wcześniejszych przeżyć i doświadczeń. Niektórzy twierdzą, że metody jakościowe są dobre do opisu rzeczywistości, ale już nie do jej wyjaśniania. Innym zarzutem wysuwany przez przeciwników podejścia jakościowego jest wysoki poziom indywidualizacji badań, co w ich ocenie utrudnia, bądź nawet uniemożliwia rozciąganie wniosków z takich obserwacji na szersze grupy społeczne. Kolejnym minusem jest łatwy do wytknięcia brak ściśle ustrukturyzowanej metody badawczej, z jej ograniczającymi założeniami, dogmatami i uogólnieniami. W końcu sprzeciw niektórych badaczy budzi rozszerzanie obszaru zainteresowań nauki ekonomii o kwestie tradycyjnie przynależne do innych dziedzin wiedzy.

Odpowiedzią na powyższe zarzuty mogłoby być powołanie wieloosobowych, multidyscyplinarnych zespołów badawczych, które wspólnie interpretowałyby własne, jednocześnie poczynione obserwacje. To praco- i czasochłonne rozwiązanie spowodowałoby jednak istotny wzrost kosztów badań – choćby przez zaangażowanie większej liczby osób. Wprowadzałoby również do końcowego etapu badań grupowe negocjacje i kompromisy, które z licznych powodów trudno uznać za miarodajne metody badawcze. Stąd autor za uzasadnione uważa poszukiwanie metod mieszanych, łączących wymienione zalety podejścia jakościowego z większą mierzalnością podejścia ilościowego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na instrumenty pozwalające na kwantyfikowanie czynników jakościowych, jak na przykład metody Analitycznego Procesu Hierarchicznego, Analitycznego Procesu Sieciowego, czy Sztuczne Sieci Neuronowe.

³² H.G. Adamkiewicz-Drwiłło, *Współczesna...*, *op.cit.*, s. 151.

Wnioski końcowe

Celem niniejszego artykułu było rozpoznanie możliwości aplikacji metodologii jakościowej do celów badań ekonomicznych. Na podstawie zaprezentowanych rozważań można uznać za słuszną główną hipotezę badawczą, ponieważ interdyscyplinarny i wielokryterialny charakter procesów decyzyjnych z obszaru zjawisk ekonomicznych faktycznie wymaga włączenia do analizy czynników o charakterze jakościowym. Dowiedziono, że najefektywniejszą drogą do tego celu będzie opracowanie metod badawczych o charakterze mieszanym, czyli włączających do analizy zarówno czynniki o charakterze jakościowym, jak i mierzalne czynniki ilościowe. Ich podstawową zaletą będzie połączenie metodologii jakościowej i ilościowej w ramach jednego modelu. Poszukiwanie metod badawczych pełniej oddających współzależności między zmiennymi staje się szczególnie istotne, gdy dynamiczne zmiany procesów globalizacyjnych i regionalizacyjnych stały się jedyną trwałą charakterystyką gospodarki światowej.

Bibliografia:

1. Adamkiewicz-Drwiłło H.G., *Współczesna metodologia nauk ekonomicznych*, TNOiK – Dom Organizatora, Toruń 2008.
2. Akerlof G.A., *Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior*. The American Economic Review, 92, 3, 2002.
3. Alderfer C.P., *An Empirical Test of a New Theory of Human Needs*. Organizational Behaviour and Human Performance, Vol. 4, Iss. 2, 1969.
4. Alderfer C.P., *Existence, Relatedness, and Growth; Human Needs in Organizational Settings*, Free Press. New York 1972.
5. Burnewicz J., *Metodologia badań ekonomicznych*. Konspekt wykładu dla doktorantów Wydziału Ekonomicznego i Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, 2007, <https://www.google.pl/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#safe=off&q=burnewicz%20metodologia>, (5.09.2014).
6. Cook T.D., Reichardt C.S., *Qualitative and quantitative methods in evaluation research*. Sage Publications, Beverly Hills, CA 1979.
7. Dunlop J.T., *Wage Contours*. New Concepts of Wage Determination, G.W. Taylor, F.C. Pierson (eds.). McGraw-Hill, New York, NY 1957.
8. Dunlop J.T., *Industrial Relations Systems*, Holt, New York, NY 1958.
9. Dzikowski A., *Metody jakościowe w zarządzaniu wiedzą i ocenie kapitału intelektualnego*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 262, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2012.
10. Friedman M., *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago, IL 1953.
11. Galbraith J.K., *The New Industrial State*, New American Library, New York, NY 1972.
12. Graham C., *Happiness around the World: the paradox of happy peasants and miserable millionaires*. Oxford University Press, Oxford 2009.
13. Helliwell J., Layard R., Sachs J. (eds.), *United Nations' World Happiness Report 2013*, 2013, http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2014/02/WorldHappinessReport2013_online.pdf, (20.08.2014).

14. Kuhn T., *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago, IL 1970.
15. Lester R.A., *Shortcomings of Marginal Analysis for Wage Employment Problems*, American Economic Review, No 36, 1946.
16. Lévi-Strauss C., *Social structure*. Anthropology Today, Kroeber A.L. (ed.), University of Chicago Press, Chicago, IL 1953.
17. Livernash R.E., *Job Clusters*. New Concepts of Wage Determination, Taylor G.W., Pierson F.C. (eds.), McGraw-Hill, New York, NY 1957.
18. Machlup F., *Marginal Analysis and Empirical Research*. American Economic Review, No 36, 3, 1946.
19. MacQueen K.M., McLellan E., Kay K., Milstein B., *A Codebook Development for Team-Based Qualitative Analysis*. Cultural Anthropology, 10(2), (1998).
20. Maslow A.H., *A theory of human motivation*. Psychological Review, Vol. 50(4), 1943.
21. Miles M.B., Huberman A.M. *Qualitative Data Analysis*, 2nd ed., Sage Publications, Thousand Oaks, CA 1994.
22. Molendowski E., Stanek P. (red.), *Global and regional implications of the euro area crisis*, Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., Warszawa 2014,
23. Pigou A.C., *The economics of welfare* (4th ed.), Macmillan & Co, London 1932.
24. Starr M.A., *Qualitative and Mixed Methods in Research in Economics. Surprising Growth, Promising Future*. Journal of Economic Surveys (2014) Vol. 28, No. 2, 2014.
25. Stiglitz J., *Information and the Change in the Paradigm in Economics*. The American Economic Review, 92, 3, 2002.
26. Stiglitz J.E., Sen A.K., Fitoussi J-P. (eds.), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, CMEPSP, Paris 2009.
27. Strauss A., Corbin J., *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Sage Publications, Newbury Park, CA (1990).

Abstrakt:

W artykule przedstawiono możliwości aplikacji jakościowej metodologii badawczej w obszarze Nauki Ekonomii. Przyjęto założenie o konieczności włączenia do analiz ekonomicznych czynników o charakterze jakościowym. Zawarto postulat o potrzebie poszerzenia metodologii ekonomicznej o jakościowe metody badawcze. W oparciu o przegląd literatury przedstawiono aktualny stan wiedzy omawianego zagadnienia. Podjęto próbę odpowiedzi na pytanie o sens stosowania analizy jakościowej do naukowego opisu procesów ekonomicznych. Dokonano przeglądu istniejących metod jakościowych pod kątem ich użyteczności w opisie makro- i mikrootoczenia biznesu w dobie globalizacji i regionalizacji.

Application of qualitative research methods in economic sciences – possibilities and perspectives in times of globalization and regionalization of World and European economies

The paper aims at presenting the possibilities of application of qualitative research methodology in the Science of Economics. An assumption about the need for incorporation of qualitative determinants into economic analyses has been

formulated. The author also points at the need of enlarging the toolbox of Economists by qualitative research methods. A literature overview has been followed by an attempt of answering the question whether qualitative analysis can be applied for research on economic occurrences. An overview of existing qualitative methods has been performed in order to find those applicable for the description of micro- and macro environment in times of constant progression of globalization and regionalization.

Remigiusz Gawlik, Ph.D., Cracow University of Economics.